

Fizyka zderzeń relatywistycznych jonów

– kilka pytań i możliwe odpowiedzi

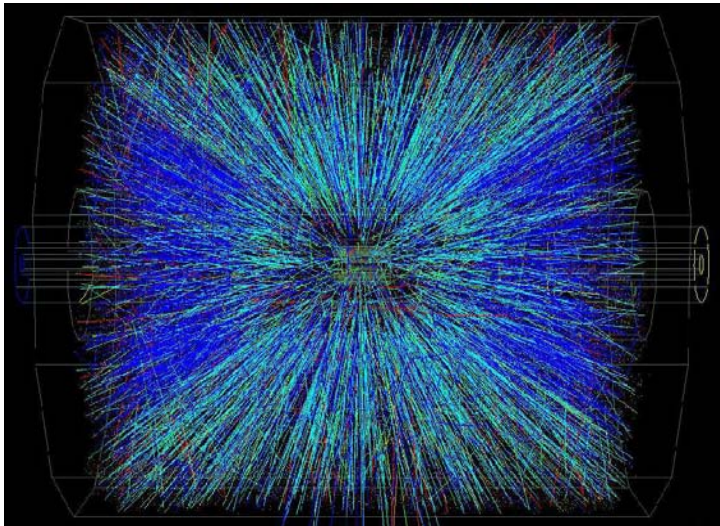
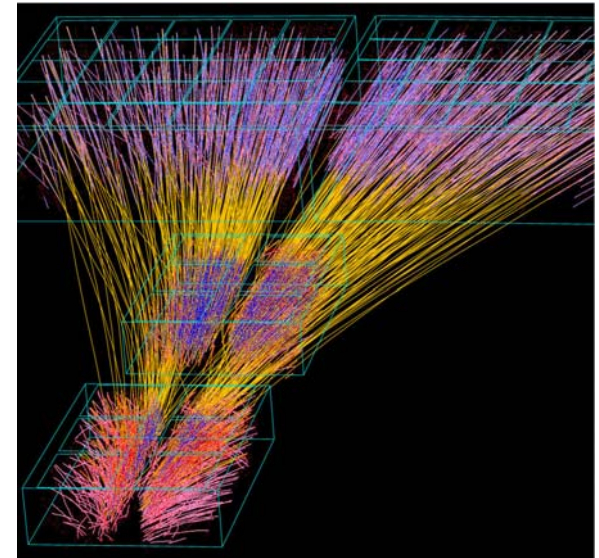
Stanisław Mrówczyński

*Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce
& Instytut Problemów Jądrowych, Warszawa*

Programy eksperymentalne

- **AGS** – Alternating Gradient Synchrotron, BNL
eksperymenty ze spoczywającą tarczą, energia wiązki 15 AGeV
- **SPS** – Super Proton Synchrotron, CERN
eksperymenty ze spoczywającą tarczą, energia wiązki 20-160 AGeV
- **RHIC** – Relativistic Heavy-Ion Collider, BNL
przeciwbieżne wiązki, energia zderzenia 100+100 AGeV

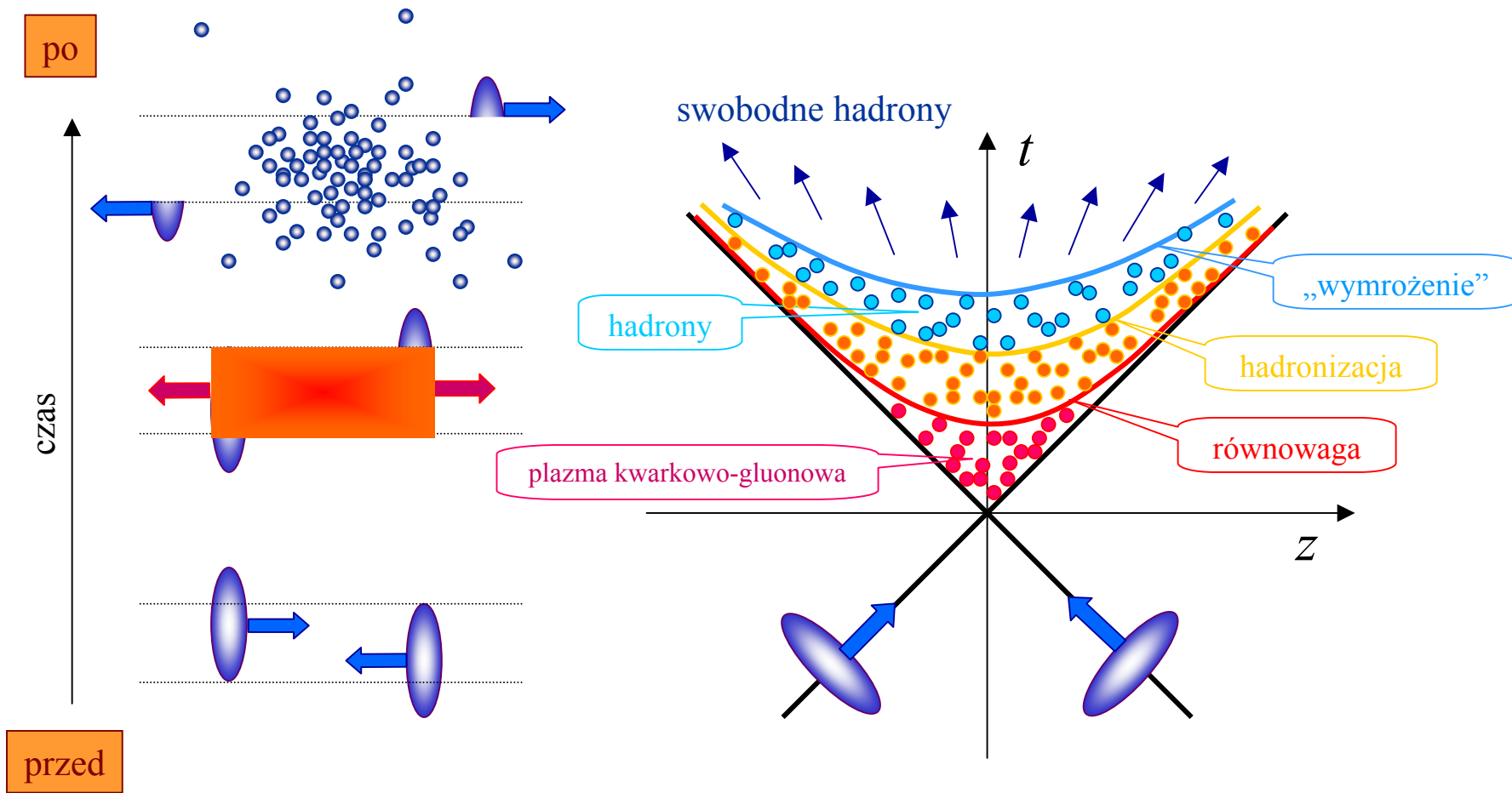
Eksperyment przy SPS
Pb–Pb @ 158 AGeV

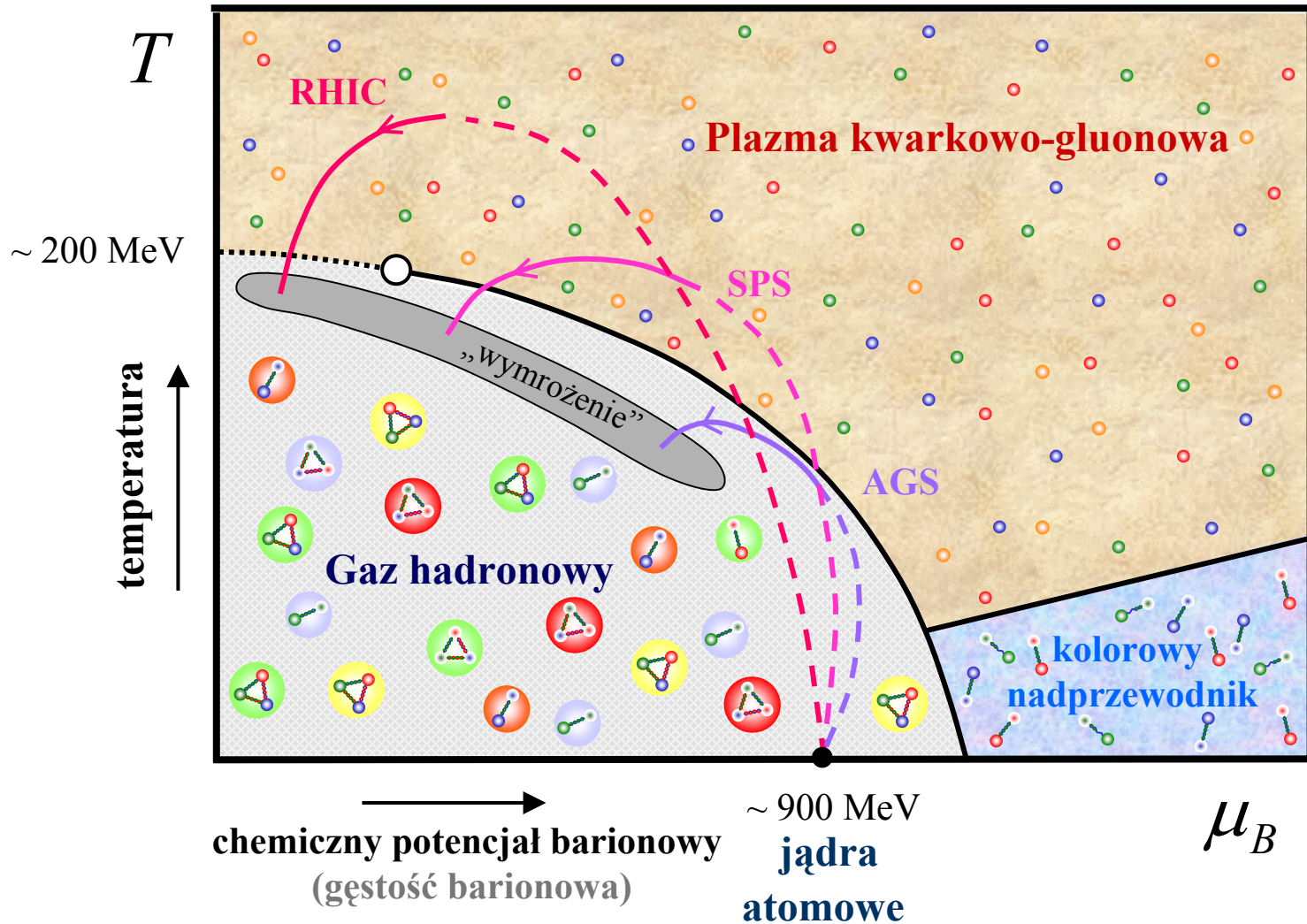
Eksperyment przy RHIC

Au–Au @ $\sqrt{s_{NN}} = 200$ GeV

Scenariusz zderzenia relatywistycznych jonów

Diagram fazowy

Równowaga termodynamiczna

Eksperyment sugeruje, że

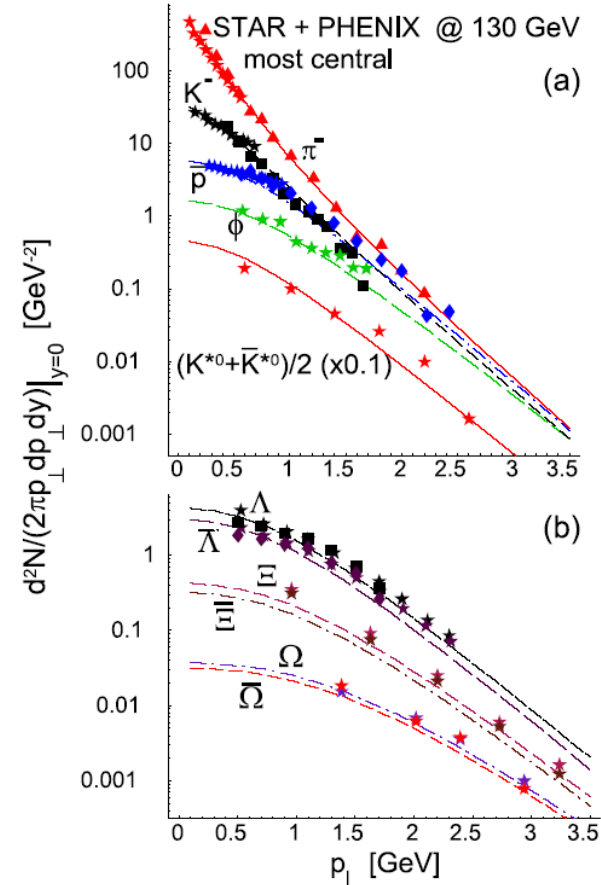
Materia produkowana w zderzeniach relatywistycznych jonów osiąga stan lokalnej równowagi termodynamicznej

Równowaga późnej fazy

Au-Au @ 130 GeV w Termalnym Modelu Krakowskim

skład chemiczny

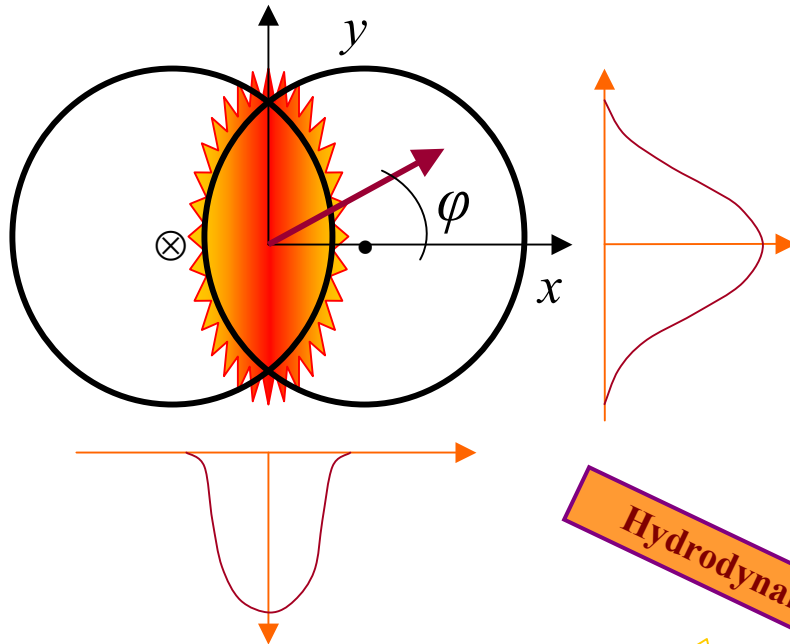
	Model	Experiment
Fitted thermal parameters		
T [MeV]	165 ± 7	
μ_B [MeV]	41 ± 5	
μ_S [MeV]	9	
μ_I [MeV]	-1	
χ^2/n	0.97	
Ratios used for the fit		
π^-/π^+	1.02	1.00 ± 0.02 [47], 0.99 ± 0.02 [48]
$\bar{p}/\pi^-$	0.09	0.08 ± 0.01 [49]
K^-/K^+	0.92	0.88 ± 0.05 [50], 0.78 ± 0.12 [51] 0.91 ± 0.09 [47], 0.92 ± 0.06 [48]
K^-/π^-	0.16	0.15 ± 0.02 [50]
K_0^*/h^-	0.046	0.060 ± 0.012 [50, 52] later: 0.042 ± 0.011 [41]
K_0^{*0}/h^-	0.041	0.058 ± 0.012 [50, 52] later: 0.039 ± 0.011 [41]
$\bar{p}/p$	0.65	0.61 ± 0.07 [49], 0.54 ± 0.08 [51] 0.60 ± 0.07 [47], 0.61 ± 0.06 [48]
Λ/Λ	0.69	0.73 ± 0.03 [50]
Ξ/Ξ	0.76	0.82 ± 0.08 [50]
Ratios predicted		
ϕ/h^-	0.019	0.021 ± 0.001 [53]
ϕ/K^-	0.15	$0.1 - 0.16$ [53]
Λ/p	0.47	0.49 ± 0.03 [54, 55]
Ω^-/h^-	0.0010	0.0012 ± 0.0005 [56]
Ξ^-/π^-	0.0072	0.0085 ± 0.0020 [57]
Ω^+/Ω^-	0.85	0.95 ± 0.15 [56]

rozkłady pędowe

Strumień eliptyczny i równowaga wczesnej fazy

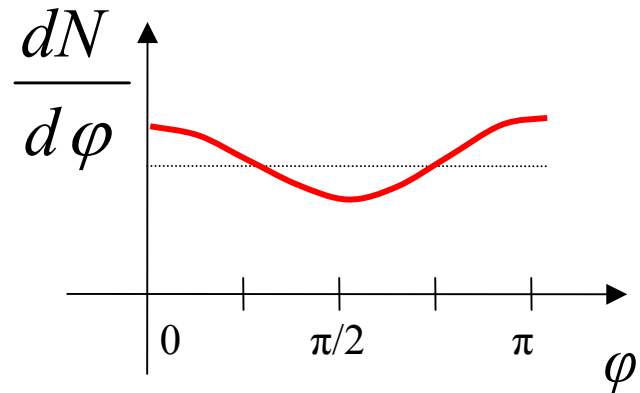
przestrzeń położeń

$$\left(\frac{\partial}{\partial t} + \mathbf{v} \nabla \right) \mathbf{v} = - \frac{\nabla p}{\rho}$$

Hydrodynamika

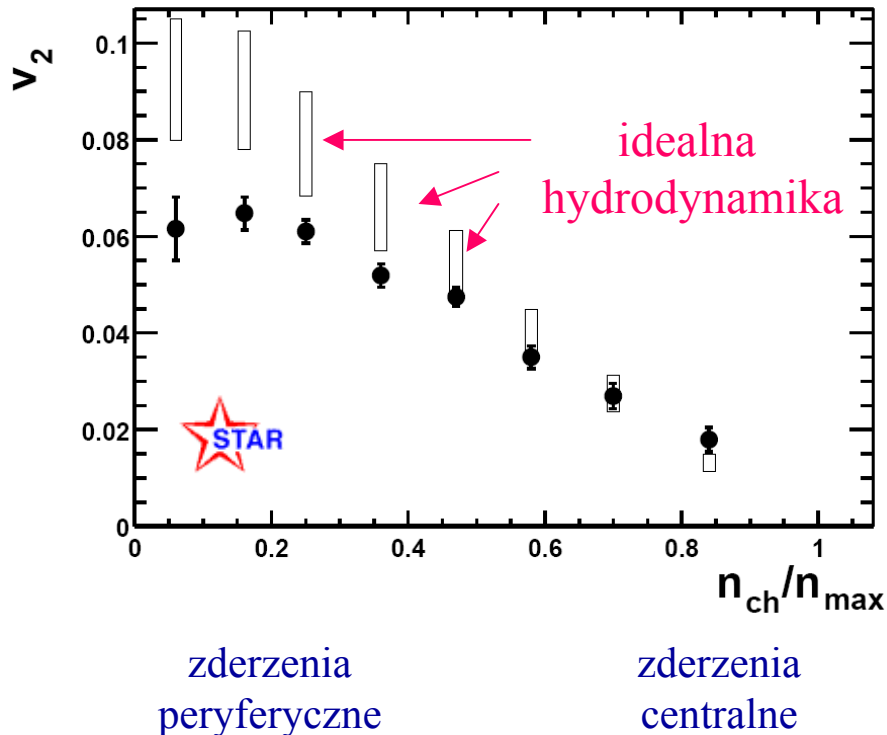
Opis hydrodynamiczny wymaga lokalnej równowagi termodynamicznej!

przestrzeń pędu

Strumień eliptyczny i równowaga wczesnej fazy

Au-Au @ 130 GeV

$$\frac{dN}{d\varphi} = \frac{1}{2\pi} \left[1 + \sum_{n=0}^{\infty} v_n \cos(n(\varphi - \varphi_R)) \right]$$

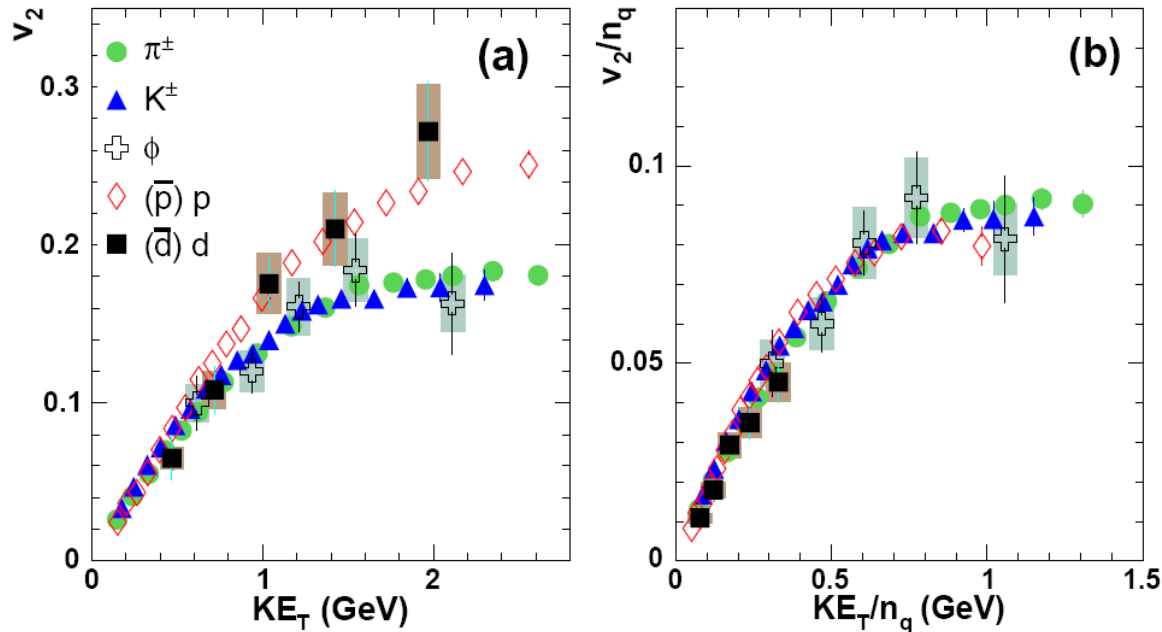
Hydrodynamika cieczy
idealne dobrze działa
dla zderzeń centralnych

Strumień eliptyczny i równowaga wczesnej fazy

Au-Au @ 200 GeV

$$\frac{dN}{d\varphi} = \frac{1}{2\pi} \left[1 + \sum_{n=0}^{\infty} v_n \cos(n(\varphi - \varphi_R)) \right]$$

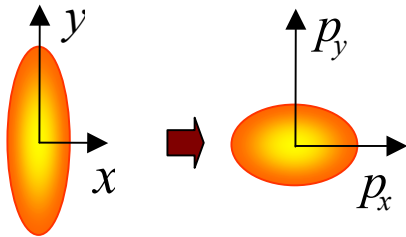
$$KE_T \equiv \sqrt{p_T^2 + m^2} - m$$

n_q – liczba kwarków składnikowych

Strumień eliptyczny generowany
jest w fazie kwarkowej

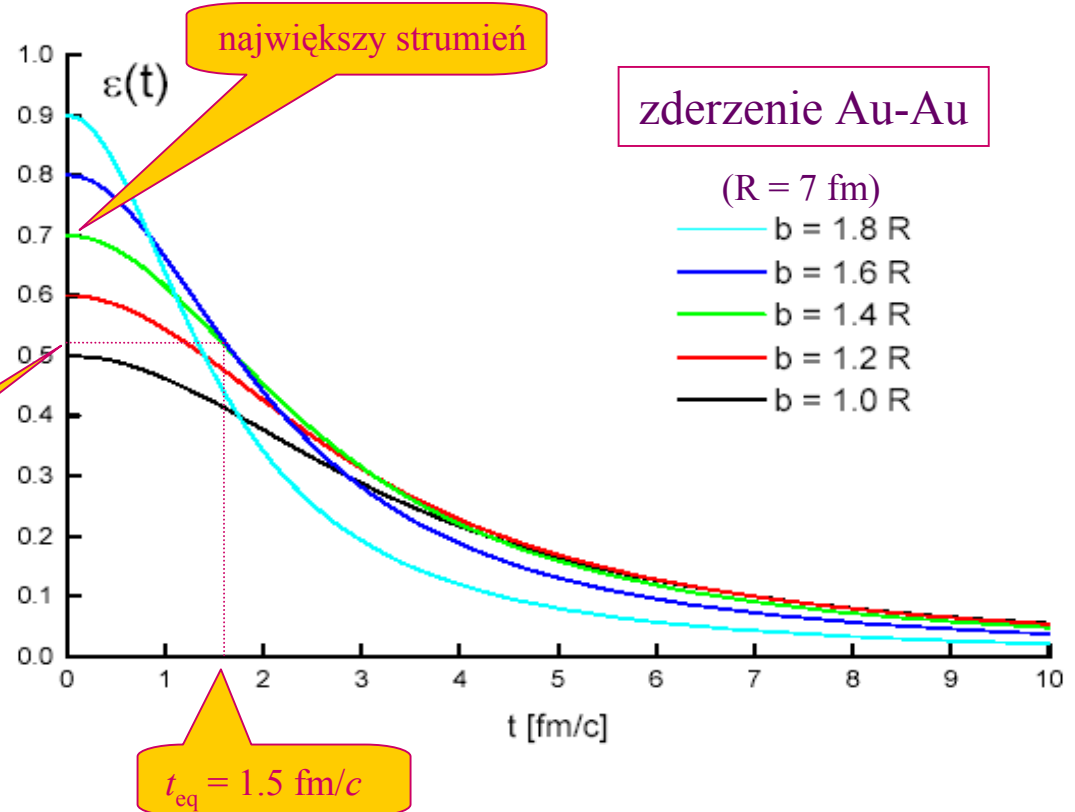
Szybkość procesu termalizacji

$$v_2 \sim \varepsilon = \frac{\langle y^2 \rangle - \langle x^2 \rangle}{\langle y^2 \rangle + \langle x^2 \rangle}$$

Ekscentryczność zanika na skutek rozlotu cząstek

0.75 v_2

Pierwszy wniosek i pierwsze pytanie

- Plazma kwarkowo-gluonowa powstała w zderzeniu relatywistycznych jonów osiąga lokalną równowagi termodynamicznej już po czasie $\sim 1 \text{ fm}/c$.
- Jaki jest mechanizm tak szybkiej termalizacji?

Drugi wniosek i drugie pytanie

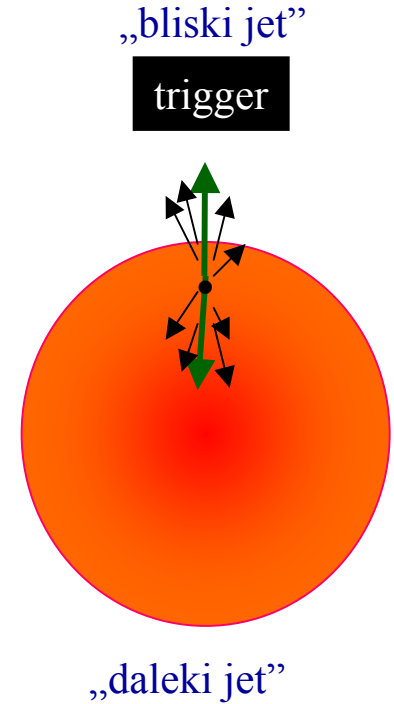
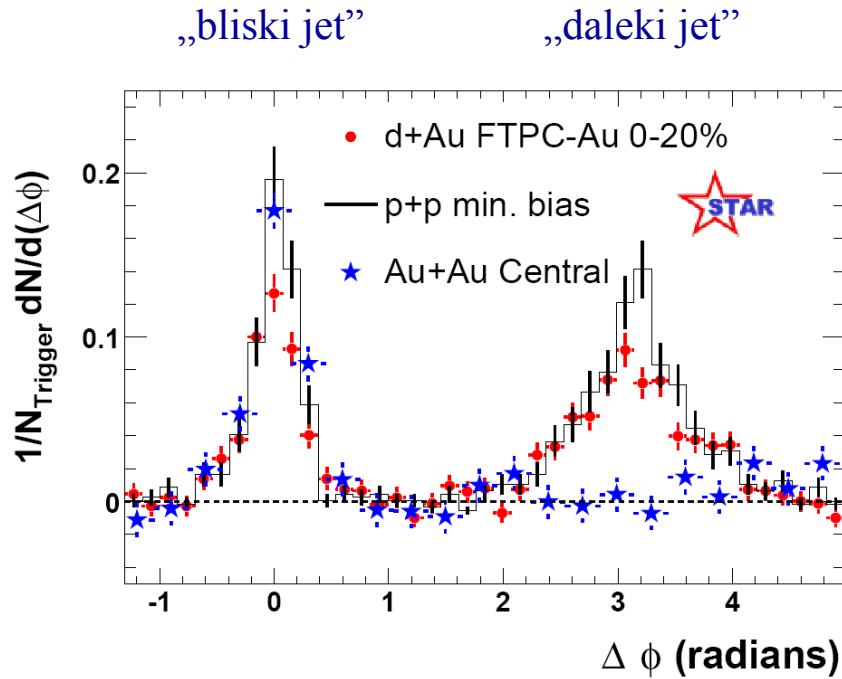
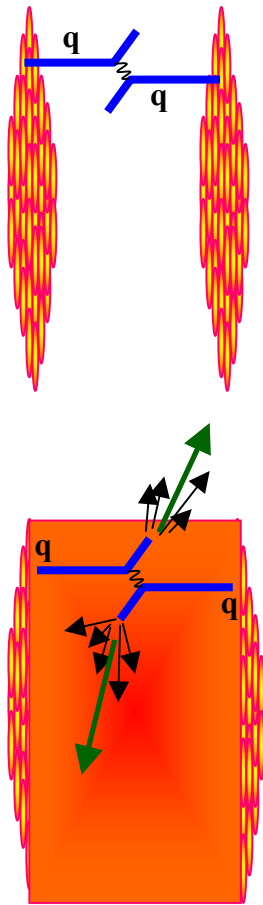
- Materia produkowana w zderzeniach relatywistycznych jonów zachowuje się jak ciecz idealna (nielepka)
- Co czyni czyni lepkość tak małą?

Nieprzezroczystość

Eksperyment sugeruje, że

Materia produkowana w zderzeniach relatywistycznych jonów jest ośrodkiem nieprzezroczystym

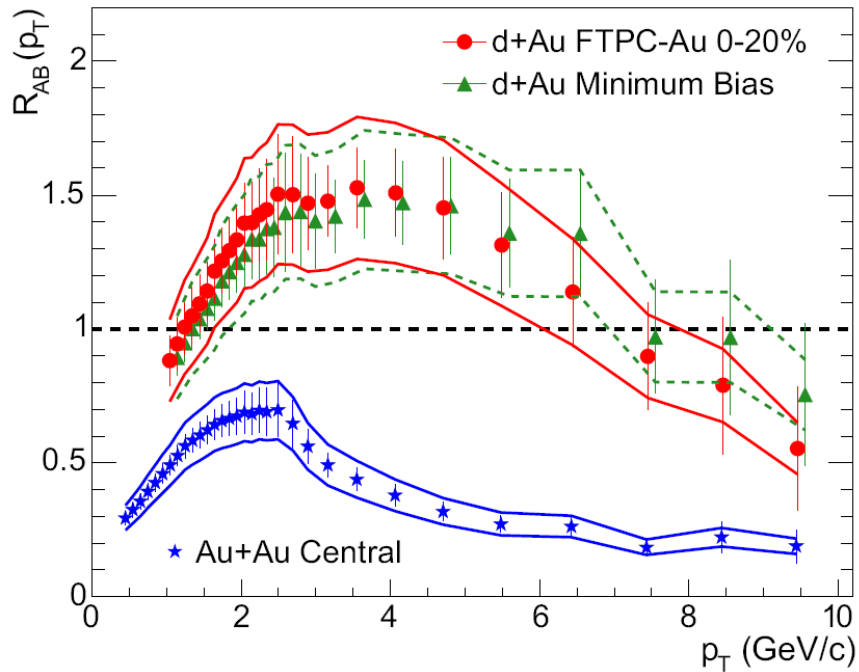
Twarde „jety”

„Dalekie jety” są silnie tłumione w zderzeniach centralnych Au-Au

Twarde „jety”

Inkluzywna produkcja π^0

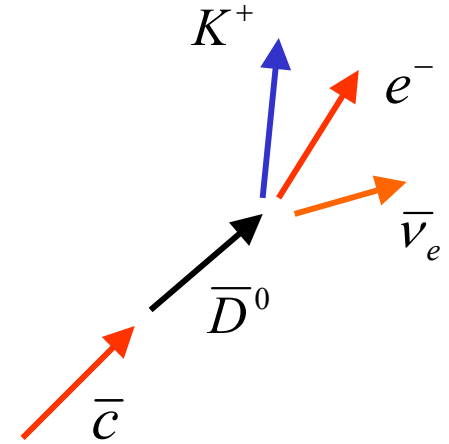
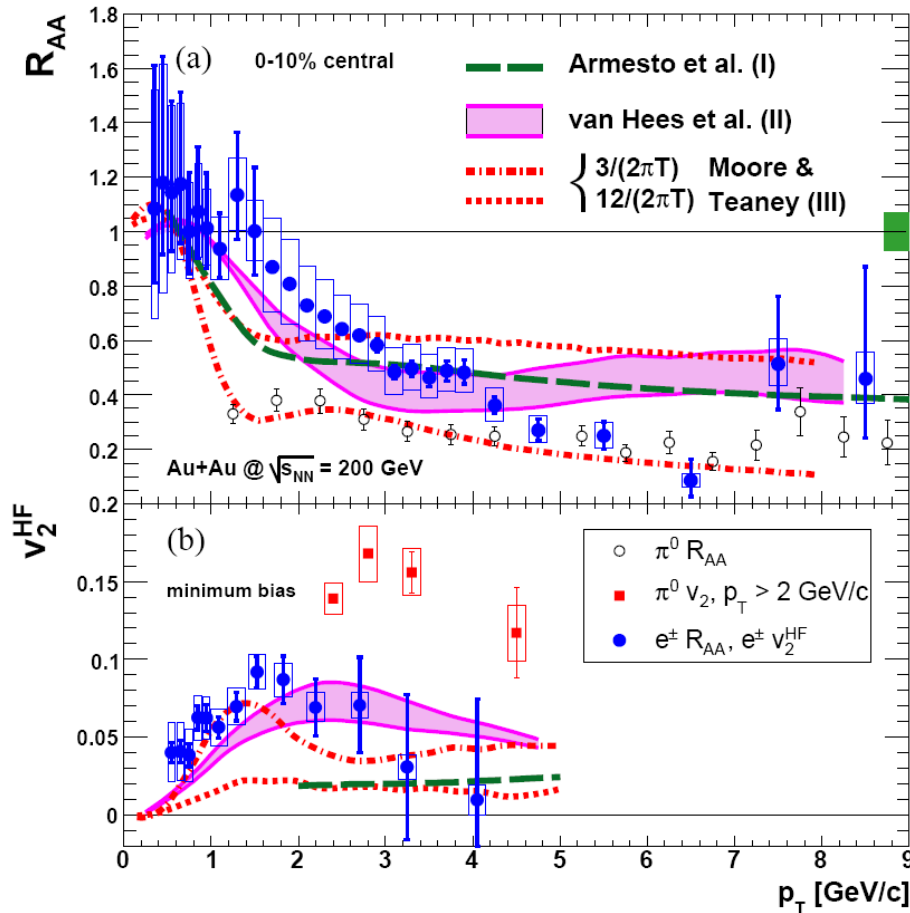
$$R_{AB}(p_T) = \frac{\frac{dN_{AB}}{d\eta d^2 p_T}}{\langle N_{bin} \rangle \frac{d\sigma_{NN}}{\sigma_{NN}^{inel} d\eta d^2 p_T}}$$

tłumienie

Produkcja pionów od dużym p_T jest silnie tłumiona

Ciężkie kwarki

$e^\pm$ pochodzące z rozpadów ciężkich (anty)kwarków c i b

Ciężkie szybkie kwarki zachowują się w plazmie podobnie lekkim

Trzeci wniosek i trzecie pytanie

- Materia produkowana w zderzeniach relatywistycznych jonów jest nieprzezroczysta dla szybkich kwarków, ciężkich i lekkich
- Co czyni plazmę kwarkowo-gluonową nieprzezroczystą?

Jaka plazma?

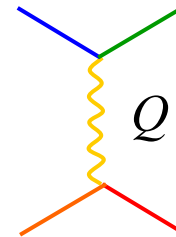
- **prawie idealny gaz kwarków i gluonów**
- **prawie idealna ciecz**
- **???**

Słabo-sprężona plazma

Asymptotyczna swoboda

$$\alpha_s = \frac{12\pi}{(33 - 2N_f) \ln\left(\frac{Q^2}{\Lambda_{\text{QCD}}^2}\right)}$$

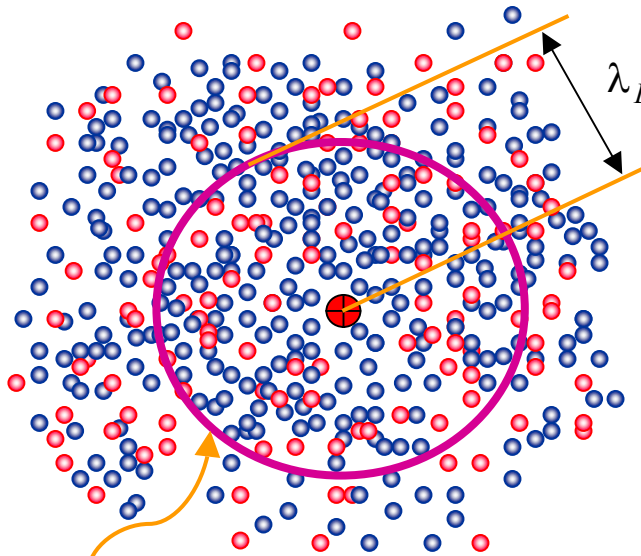
Przy dostatecznie wysokiej
gęstości energii plazma jest
słabo sprężona

$$Q^2 \rightarrow \#T^2$$

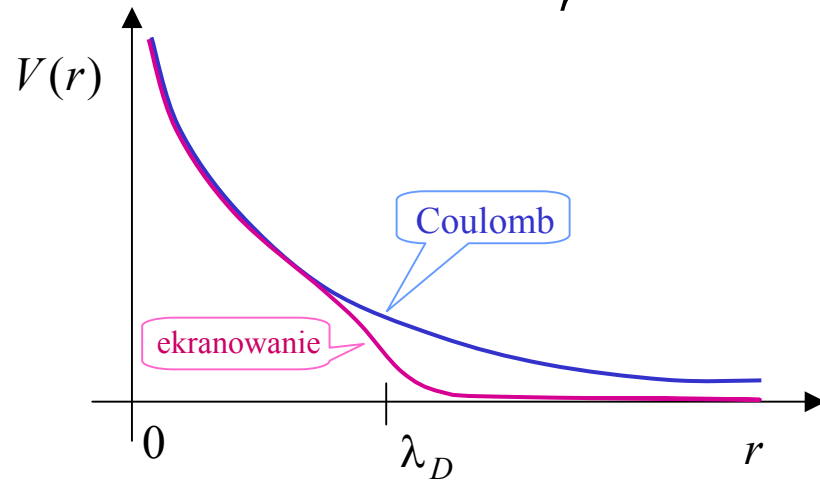
$$\Lambda_{\text{QCD}} \approx 200 \text{ MeV}$$

Ekranowanie sił kolorowych

$$\lambda_D = \frac{1}{m_D} \sim \frac{1}{gT} \quad \text{długość ekranowania} \quad \alpha_s \equiv \frac{g^2}{4\pi}$$

$$V(r) \sim \frac{e^{-\frac{r}{\lambda_D}}}{r}$$

Sfera Debye'a

Słabo-sprężona plazma

▶ charakterystyczny czas zderzeniowej termalizacji: $t_{\text{eq}} \sim \frac{1}{T\alpha_s^2 \ln(1/\alpha_s)}$

▶ współczynnik lepkości: $\eta \sim \frac{T^3}{\alpha_s^2 \ln(1/\alpha_s)}$

▶ zderzeniowe straty energii: $\frac{dE}{dx} \sim \alpha_s^2 T^2 \ln(1/\alpha_s)$

▶ radiacyjne straty energii $\left\{ \begin{array}{l} \text{lekkiego kwarku: } \frac{dE}{dx} \sim \alpha_s^2 ET \ln(1/\alpha_s) \\ \text{ciężkiego kwarku: } \frac{dE}{dx} \sim \frac{\alpha_s^3 ET^3}{M^2} \ln(1/\alpha_s) \end{array} \right. \quad (M \gg T)$

α_s – stała sprzężenia, T – temperatura, E – energia, M – masa ciężkiego kwarku

Zdawałoby się oczywista konkluzja

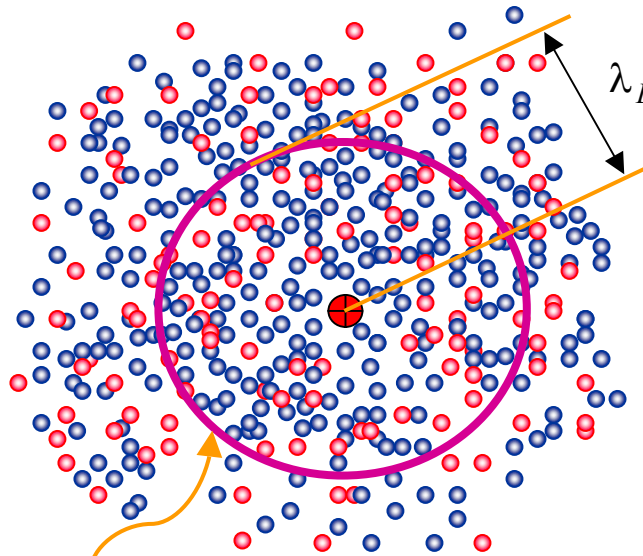
Plazma kwarkowo-gluonowa produkowana w zderzeniach relatywistycznych jonów jest silnie sprzężona

Ale

- asymptotyczna swoboda przy dużej gęstości energii
- „eksperyment”: $\alpha_s \leq 0.3$
- plazma słabo-sprzężona może się zachowywać jak plazma silnie sprzężona

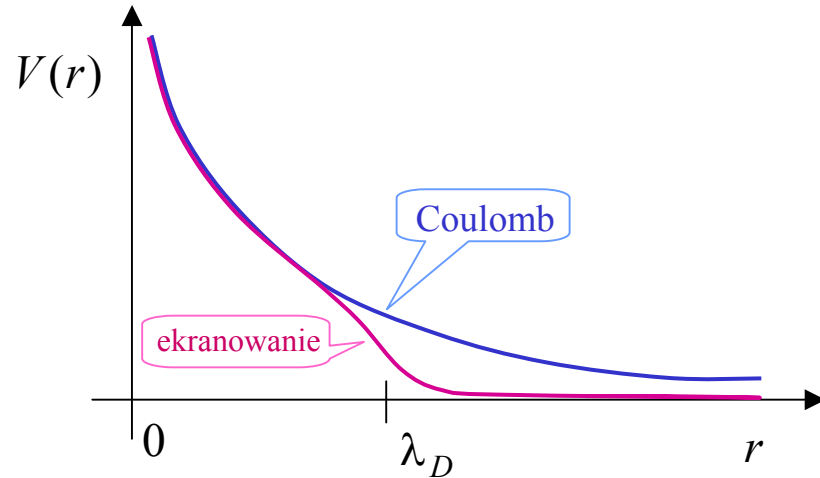
Plazma zachowuje się kolektywnie

$$\lambda_D = \frac{1}{m_D} \sim \frac{1}{gT}$$

długość ekranowania

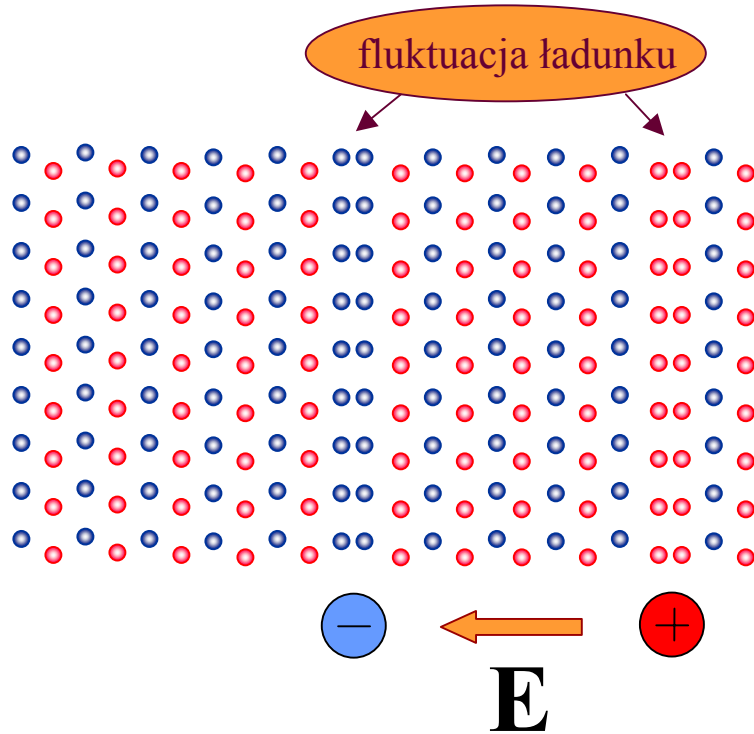
sfera Debye'a

$$V_D = \frac{4}{3} \pi \lambda_D^3 \sim \frac{1}{g^3 T^3}, \quad n \sim T^3, \quad n V_D \sim \frac{1}{g^3} \gg 1 \quad \text{if } g \ll 1$$

W słabo-sprężonej plazmie jest dużo cząstek w sferze Debye'a!

Oscylacje plazmowe

$$\mathbf{E}(t, \mathbf{r}) = \mathbf{E}_0 \cos(\omega(\mathbf{k})t - \mathbf{k} \cdot \mathbf{r} + \varphi)$$

$$\omega(\mathbf{k}) \underset{\mathbf{k} \rightarrow 0}{\approx} \omega_0 \sim gT$$

częstość plazmowa

Niestabilności

stan stacjonarny

$$A(t) = A_0 + \delta A(t)$$

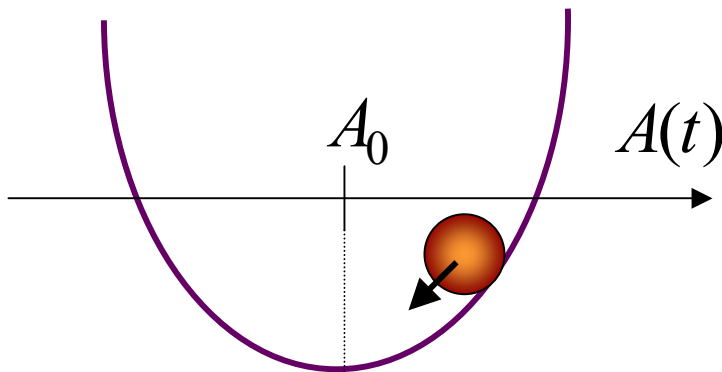
fluktuacja

Niestabilność

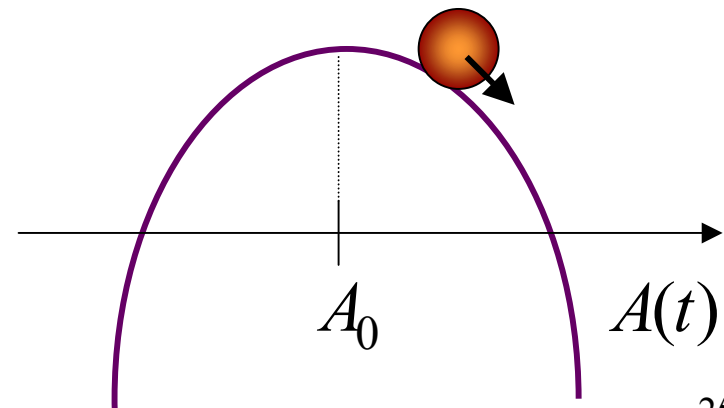
$$\delta A(t) \propto e^{\gamma t}$$

$$\gamma > 0$$

konfiguracja stabilna

konfiguracja niestabilna

Niestabilności plazmy

▶ niestabilności w przestrzeni położeń – niestabilności hydrodynamiczne

▶ niestabilności w przestrzeni pędu – niestabilności kinetyczne

niestabilności spowodowane
nierównowagowym rozkładem pędu

Niestabilności kinetyczne

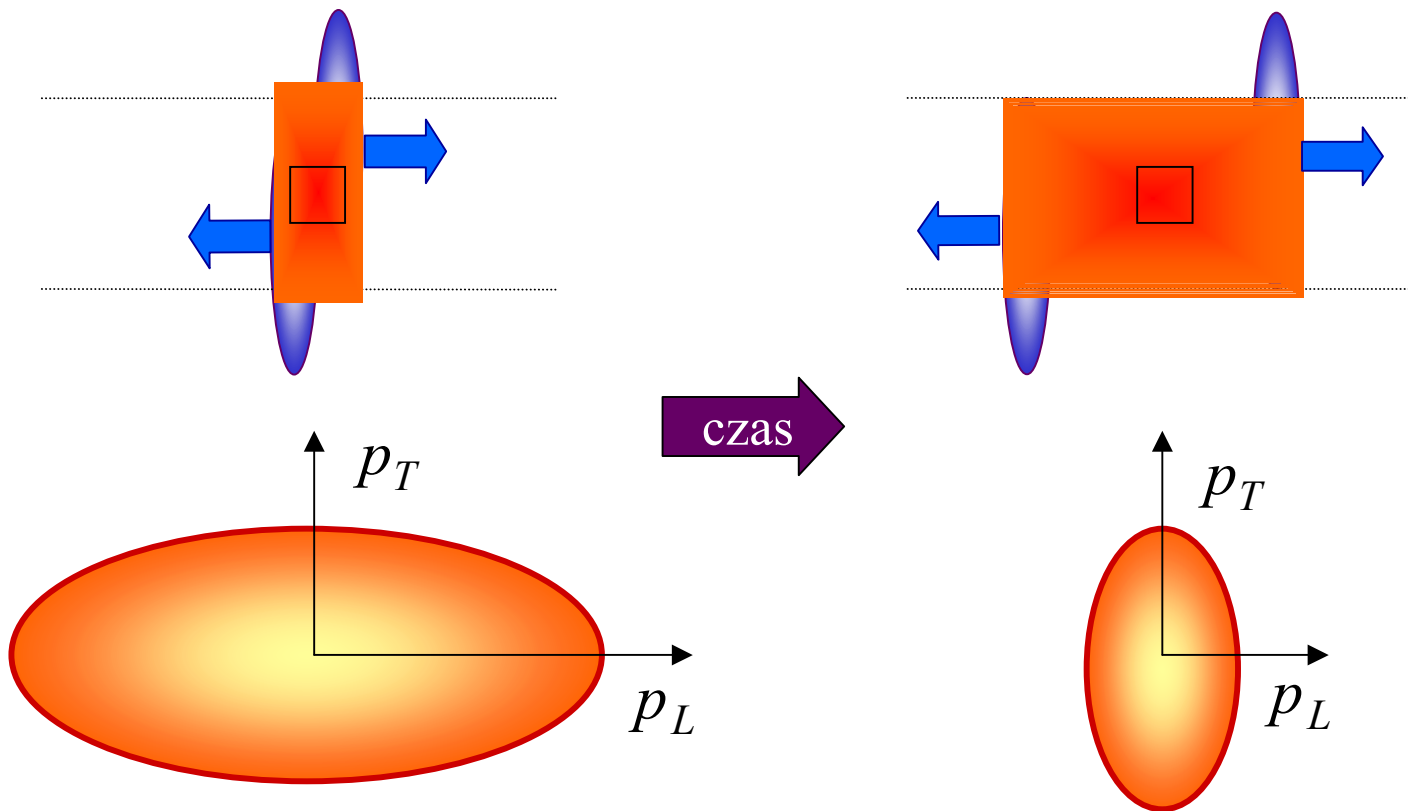
► **mody podłużne** - $\mathbf{k} \parallel \mathbf{E}$, $\delta\rho \sim e^{-i(\omega t - \mathbf{k}\mathbf{r})}$

► **mody poprzeczne** - $\mathbf{k} \perp \mathbf{E}$, $\delta\mathbf{j} \sim e^{-i(\omega t - \mathbf{k}\mathbf{r})}$

$\mathbf{E}$ – pole elektryczne, $\mathbf{k}$ – wektor falowy, ρ – gęstość ładunku, $\mathbf{j}$ - prąd

Rozkład pędu partonów

Początkowo silna anizotropia

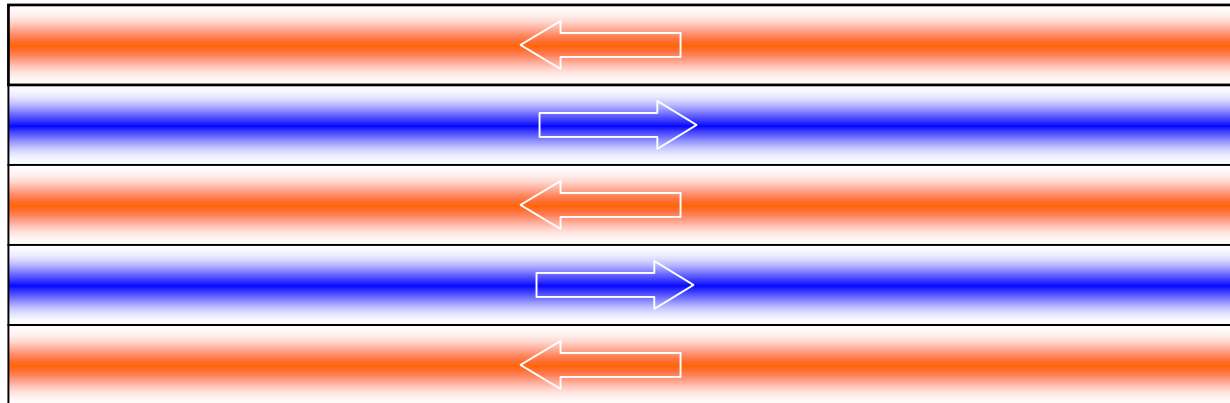

Zarodki chromomagnetycznej niestabilności

$$\langle j_a^\mu(x) \rangle = 0 \quad \text{średnio plazma jest neutralna}$$

$$\langle j_a^\mu(x_1) j_b^\nu(x_2) \rangle = \frac{1}{2} \delta^{ab} \int \frac{d^3 p}{(2\pi)^3} \frac{p^\mu p^\nu}{E_p^2} f(\mathbf{p}) \delta^{(3)}(\mathbf{x} - \mathbf{v}t) \neq 0$$

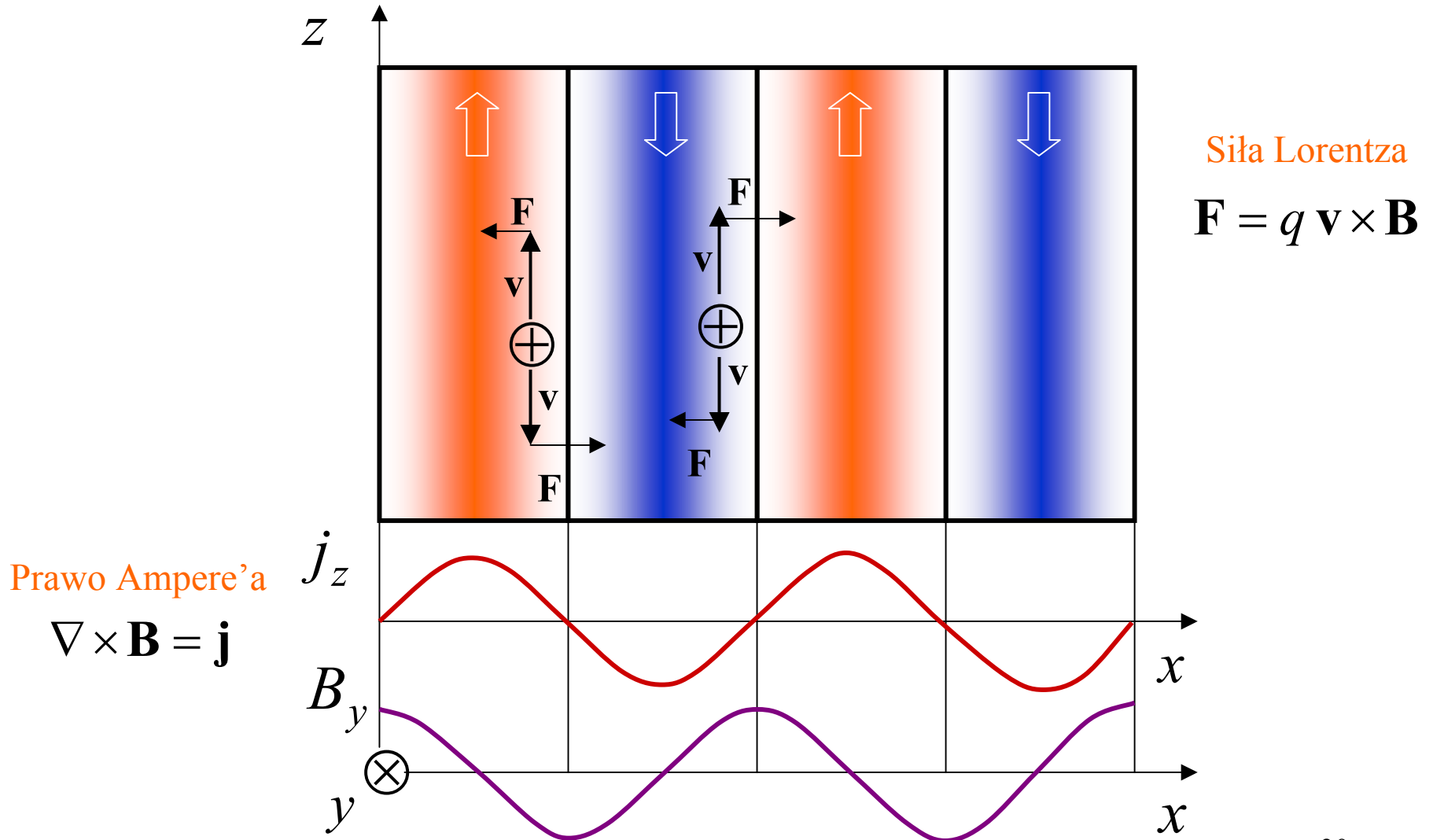
$$x_1 = (t_1, \mathbf{x}_1), \quad x_2 = (t_2, \mathbf{x}_2), \quad x = (t_1 - t_2, \mathbf{x}_1 - \mathbf{x}_2)$$

„kierunek nadwyżki pędu”

Mechanizm filamentacji

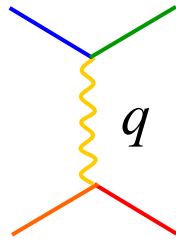

Niestabilności są szybkie

Skala czasowe procesów spowodowanych zderzeniami

$$t_{\text{hard}} \sim \frac{1}{g^4 \ln(1/g) T}$$

$$t_{\text{soft}} \sim \frac{1}{g^2 \ln(1/g) T}$$

twarde zderzenie: $q \sim T$

miękkie zderzenie: $q \sim gT$

Skala czasowa procesów kolektywnych

$$t_{\text{collec}} \sim \frac{1}{g T}$$

$$g^2 \ll 1 \Rightarrow t_{\text{hard}} \gg t_{\text{soft}} \gg t_{\text{collec}}$$

Niestabilności są szybkie!

Niestabilności w symulacjach

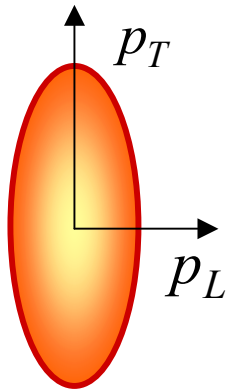
Dynamika Twardych Pętli SU(2)

1+1 wymiarów

$$A_a^\mu = A_a^\mu(t, z)$$

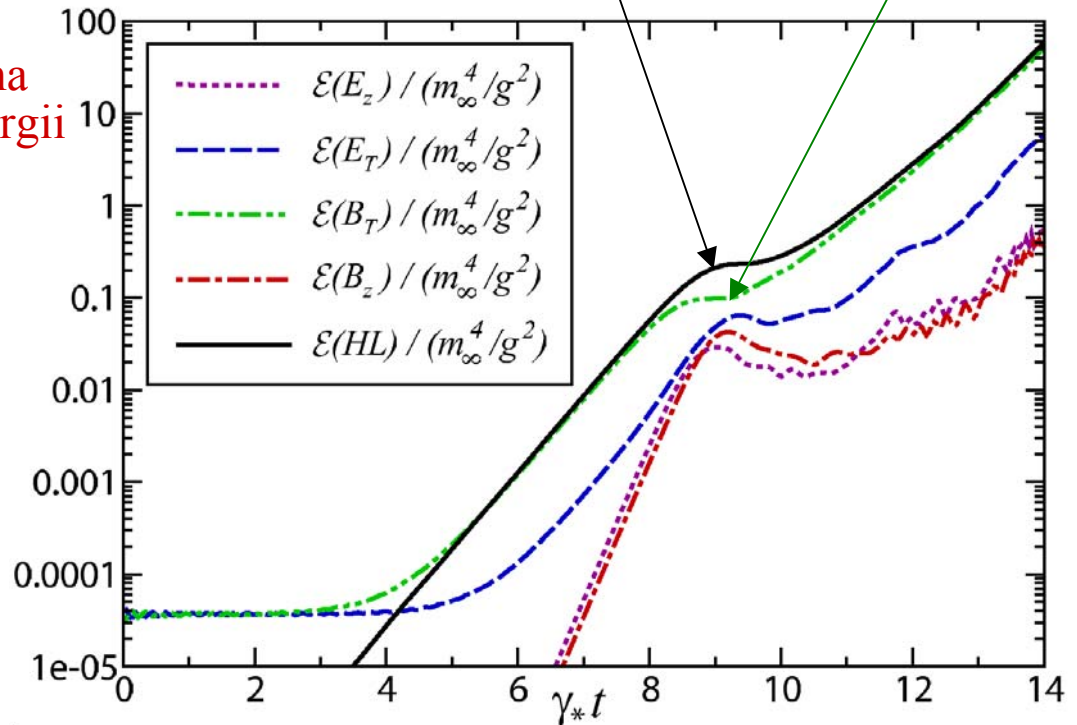
Skalowana
gęstość energii
pól

Anizotropia
rozkładu
pędowego

całość

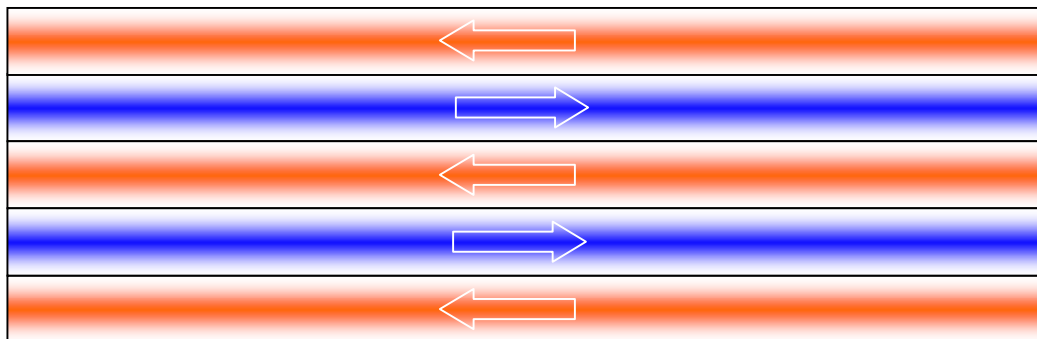
magnetyczne
poprzeczne

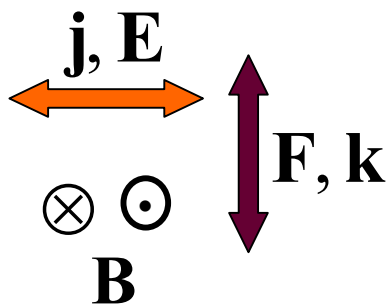
γ_* - maksymalny indeks wzrostu

Mechanizm izotropizacji

„kierunek nadwyżki pędu”

zmiana pędu
cząstek

$$\Delta \mathbf{p} = \int dt \mathbf{F}$$

pęd pól

$$\mathbf{P}_{\text{fields}} \sim \mathbf{B}^a \times \mathbf{E}^a \sim \mathbf{k}$$

Izotropizacja – symulacja numeryczna

Klasyczny układ kolorowych cząstek i pól

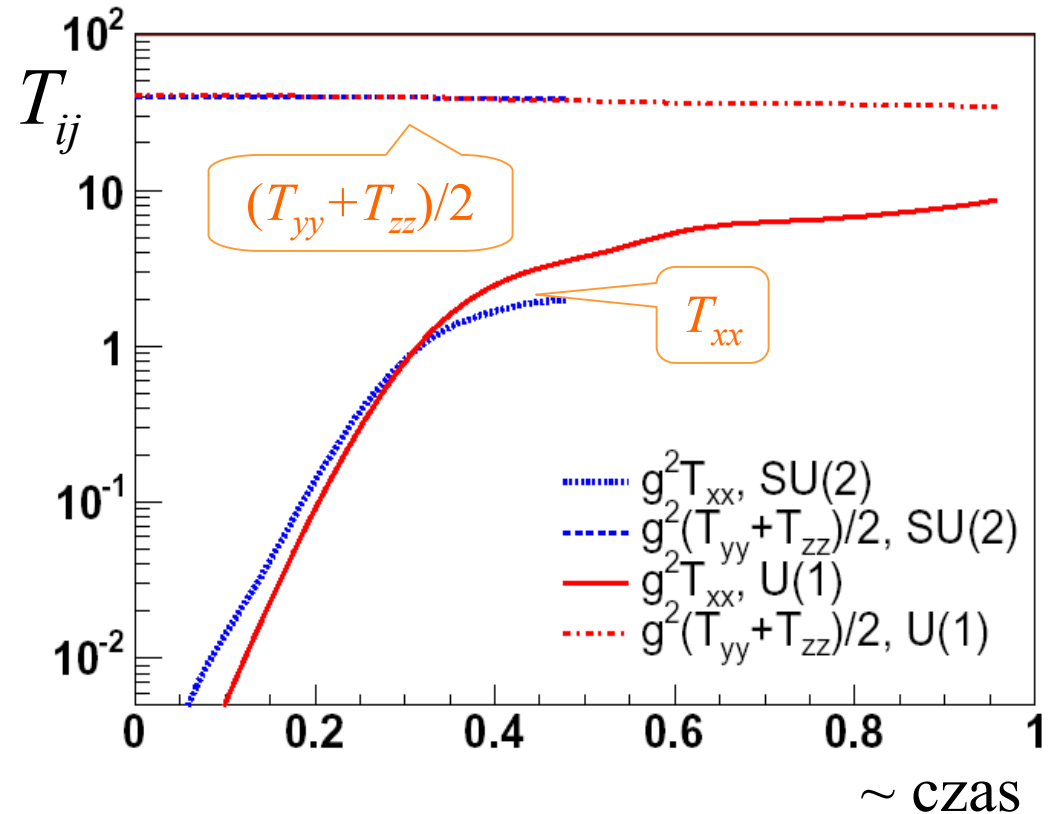
$$T_{ij} = \int \frac{d^3 p}{(2\pi)^3} \frac{p_i p_j}{E} f(\mathbf{p})$$

Początkowa anizotropia:

$$T_{xx} = 0$$

Izotropia:

$$T_{xx} = (T_{yy} + T_{zz}) / 2$$

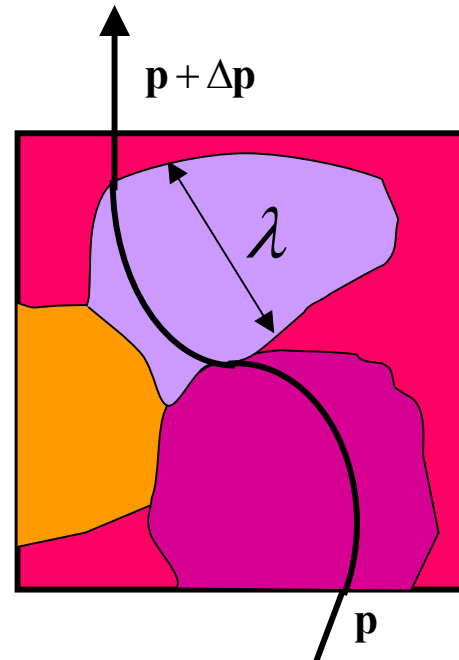

Lepkość turbulენტnej plazmy

lepkość zderzeniowa: $\eta_C \sim \frac{T^3}{\alpha_s^2 \ln(1/\alpha_s)}$

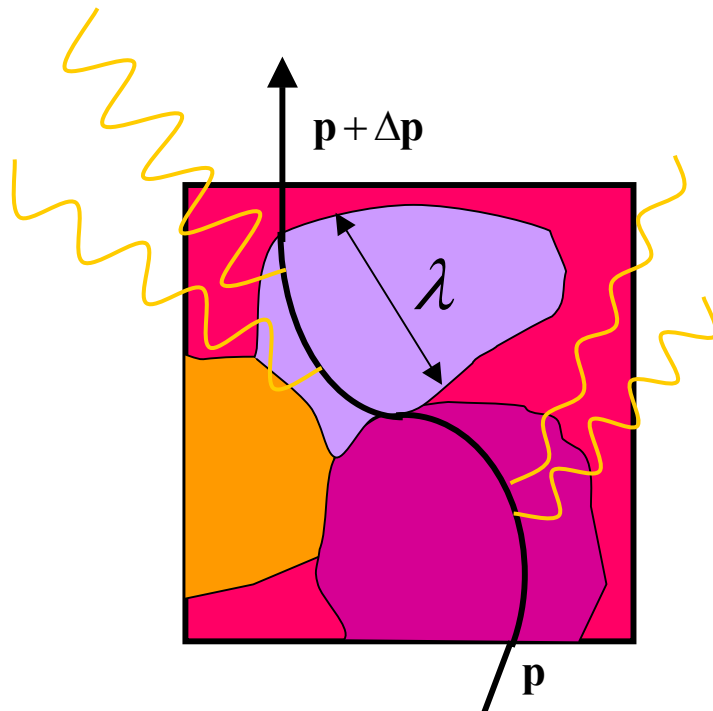
lepkość anomalna: $\eta_A \sim \frac{1}{\alpha_s \langle \mathbf{B}^2 \rangle \lambda}$

λ - wielkość magnetycznej domeny

Lepkość zamagnesowanej turbulენტnej plazmy jest mała

Przezroczystość turbulენტnej plazmy

Radiacyjne straty energii

Zamagnesowana turbulენტna plazma jest nieprzezroczysta dla szybkich cząstek

Wnioski

Nierównowagowa plazma słabo-sprężona zachowuje się jak plazma silnie sprężona

- niestabilności przyspieszają proces termalizacji
- silne pola zmniejszają lepkość
- silne pola zmniejszają przezroczystość